

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.18850787>

MARCH 2026

Neolitik Çağ'da Üretim Sürecinde Zanaat ve Zanaatkârlık¹

Craftsmanship and Artisanship in the Production Process during the Neolithic Age

Sırrı TİRYAKİ

Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sirri_tiryaki@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1053-0836>

Serdar MİĞAL

MEB Tarih Öğretmeni
serdar_migal@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1111-4981>

Özet

Neolitik Çağ'da, avcı-toplayıcı paradigma ekseninde yürütülen besin temin etme faaliyetleri, yerini hayvan evcilleştirme ve tarımsal üretime dayalı iktisadi yapıya bırakmıştır. Söz konusu bu toplumsal dönüşümle birlikte yaşam alışkanlıklarında belirgin değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde konut inşasının ardından yerleşik yaşam biçiminin başlaması, başta zanaat olmak üzere yeni üretim modellerinin gelişmesini mümkün kılmıştır. Neolitik öncesi toplumlar da ağırlıklı olarak görülen taş ve kemikten alet yapma sürecine, yerleşik toplumsal yapı pratiği ile birlikte kilden çanak çömlek ve dokumacılık olmak üzere farklı metodolojik aşamalarda eklenmiştir. Zanaat faaliyetlerindeki üretim teknikleri zaman içerisinde çeşitlenmiştir. Bu durum, zanaatkârlık uygulamalarının farklı iş kolları temelinde ayrışmasına neden olmuştur. Söz konusu bu ayrışma, çeşitlendirilmiş faaliyet alanlarının ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Zira taş işçiliği, çömlekçilik ve dokumacılık toplumsal sosyolojide en sık rastlanılan pratikler olmuştur. İfade ettiğimiz bu farklı üretim sektörleri, Neolitik toplumlar da iş bölümünün daha da yaygınlaşmasına imkân sağlamıştır. Özellikle alanına özgü becerilere sahip kişilerin üretim yaptığı zanaat atölyeleri önemli bir yere sahip olmuştur. Taş, toprak gibi hammaddelere dayalı olarak üretim yapan küçük ölçekli atölyeler, tarım ve hayvancılığa dayalı ekonominin olduğu coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Doğal kaynak ve hammadde ekseninde şekillenen bu üretim süreci Neolitik sonrasında da gelişerek devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neolitik Çağ, Yerleşik Yaşam, Besin üretimi, Zanaat, Zanaatkârlık.

Abstract

During the Neolithic Age, food procurement activities, which were carried out within the hunter-gatherer paradigm, gave way to an economic structure based on animal domestication and agricultural production. This social transformation brought about significant changes in living habits. The establishment of settled

¹ Bu çalışma 29-31 2026 tarihleri arasında düzenlenen 8. Uluslararası Kapadokya Bilimsel Araştırmalar Kongresinde, "Neolitik Çağ'da Ev Ekonomisinde Gelişen Zanaat Atölyeleri" ismiyle sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

life following the construction of dwellings during this period enabled the development of new production models, primarily crafts. The process of making tools from stone and bone, which was predominant in pre-Neolithic societies, was supplemented by different methodological stages, including pottery and weaving, with the practice of settled social structures. Production techniques in craft activities diversified over time. This situation led to the differentiation of craft practices based on different trades. This differentiation enabled the emergence of diversified fields of activity. Stonework, pottery and weaving were the most common practices in social sociology. These different production sectors enabled the further spread of division of labour in Neolithic societies. Craft workshops, where individuals with specific skills produced goods, held an important place. Small-scale workshops producing goods based on raw materials such as stone and clay emerged in regions with economies based on agriculture and animal husbandry. This production process, shaped around natural resources and raw materials, continued to develop after the Neolithic period.

Keywords: Neolithic Age, Settled Life, Food Production, Craftsmanship, Artisanhip.

GİRİŞ

Neolitik Çağ; göçebe ve avcı-toplayıcı yaşam biçiminin benimsendiği dönemin ardından yerleşik yaşamın kalıcı hale geldiği, besin üretimine dayalı yeni ekonomik ilişkilerin geliştiği yaklaşık altı bin yıllık bir zaman dilimini kapsamıştır (Mutluay, 2010: 7). Toplumsal ve kültürel tarihe dair önemli aşamaların şekillendiği bu dönemde mimari, sanat ve zanaat üretiminin yanı sıra toplumsal örgütlenme gibi pek çok olgunun köklü biçimde değişime uğradığı yeni bir yapı ortaya çıkmıştır (Başgelen, 2016: 108). Zira toplumsal sistem içerisindeki bileşenler arası ilişkilerin belirlendiği Neolitik Çağ'da üretim ekonomisine bağlı yerleşik yaşam modelinin yanı sıra göçebe toplulukların geçim kaynakları ve yaşam tarzlarında görülen sınırlı kaynaklar aşmaya çalışılmıştır. Neolitik öncesi avcı toplayıcı topluluklar için toprağın geçici bir süre yerleşilip terk edilen bir kamp yeri veya üzerindeki tüketim dışında bir anlamı yoktu. Ancak Neolitik Çağ'da toprak, sadece o an için yararlanılan bir mekân değil; üzerinde hayat süren ve olağanüstü emek harcayan toplulukların geleceğinin güvence altına alındığı temel unsur olmuştur (Şenel, 1995: 163-164). Neolitik Çağ'da öncelikle yaşamın ana kaynağı olan toprağın sürdürülebilir özelliği keşfedilmiştir. Tohumların bilinçli bir şekilde ekilmesiyle tarımsal üretimin başlaması, insan topluluklarının besin üreticisi toplumlara dönüşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Başta buğday ve arpa olmak üzere bazı tohumlu bitkileri yetiştiren Neolitik Çağ insanı, koyun ve keçi gibi etleri yenen hayvanları da evcilleştirmiştir. Böylece bitki yetiştirmek ile hayvan beslemenin birlikte yürütüldüğü karma tarım toplumu ortaya çıkmıştır (Childe, 2018: 72-73).

Neolitik Çağ'da tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu toplumlarda kaynakları etkili kullanmaya yönelik geliştirilen ev ekonomisi modeli, dönemin insanının yeni sosyoekonomik arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Özellikle komşu coğrafyalar üzerinde sosyokültürel anlamda belirgin bir etkiye sahip olan Yakındoğu'da meydana gelen bu dönüşümlerin en önemlisi, köy yerleşimlerinin ortaya çıkması ve buna paralel olarak yeni sosyal yapıların şekillenmesidir. Söz konusu bu yapısal dönüşümlerin öncesinde yaşamsal faaliyetler, topluluklar arası işbirliğine bağlı olarak gelişmiştir. Ancak yaşanan sosyokültürel dönüşümlerle birlikte yaşamsal faaliyetlerin

sürdürülmesinde bireysel yeterlilikler ve çekirdek aile modeli daha etkili olmaya başlamıştır. Bu bağlamda birden fazla işleve sahip ve ev anlamı yüklenen mimari konutlar, temel yaşam faaliyetlerinin odak noktası haline gelmiştir (Sagona ve Zımsky, 2009: 33). Öte yandan dönemin insanı, kayda değer bir şekilde üretken konuma ulaştı. Yerleşik yaşam tarzı, yani bir köyde veya kentte sürekli ikamet etmek insanoğluna gıda ve mal üretimi konusunda önemli imkânlar sağlamıştır. Farklı amaçlarla kullanılan maddi kültür unsurlarının zamanla birikmesi, tarihsel kronolojinin ilerleyen aşamalarında insanoğluna geçmişe dair bilgi ve düşünceleri belgeleyebilme imkânı da sağlamıştır. Bu ilişkiler döngüsü içerisinde önce bilgi üretilmiş, ardından bilimsel ve kültürel birikim ortaya çıkmıştır (Akurgal, 2005: 2).

Tarımsal üretim ve hayvancılık gibi geçim stratejilerinin zaman içinde aşamalı olarak farklılaşması, temel beslenme gereksinimlerinin ötesine geçen artı ürün modelinin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Yaşanan bu değişim sonrasında iktisadi etkinlik alanları ve önceliklerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu öncelikler arasındaki en çarpıcı olgu ise tarım ve hayvancılık eksenli ekonomi modelinin aynı grup kimliği bilincine sahip geniş sosyal yapıları ortaya çıkarmasıdır (Yakar, 2014: 167). Neolitik Çağ'da avcı ve toplayıcı merkezli üretim ve dağıtım sisteminden tarım ve hayvancılık eksenli iktisadi modele geçiş olmuştur. Küresel uygarlığın tarihsel kronoloji süresince gelişiminde önemli bir yenilik olarak kabul edilen hayvan evcilleştirme ve tarımsal üretim olgusu yaşamın devamı anlamında yeni geleneklere sahne olmuştur. Söz konusu bu yeni gelenekler, besin kaynaklarının üretimi, işletilmesi, depolanması ve tüketimiyle ilgilidir. Zira besin üretim zincirinin aşamalarına baktığımızda tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği adına çapa ve orak gibi aletlerin günlük kullanıma alındığı görülmektedir. Ürünün hasadından sonra ise evcil tahılların tohumlarının ayrılması ve dağıtılması amacıyla harman ve harmanlama gibi işlemler de uygulanmıştır (Svizzero, 2017: 55).

Neolitik kültür ile birlikte beslenme sürecine sonradan dâhil edilen tarımsal ürünler aynı zamanda yeni besin hazırlama geleneklerini de ortaya çıkarmıştır. Örneğin tahılların besin ürünü haline dönüştürülmesine yönelik faaliyetlerin ilk kez gerçekleştirildiği ve aynı zamanda değirmenlerin öncüsü olarak kabul edilen öğütme taşları, havanlar ve dibeklere ilk olarak Neolitik Çağ'da rastlanılmıştır (Özdoğan, 2002: 78). Ayrıca mevsimsel gıda risklerini azaltmak için tarımsal ürünlerin depolanması gerekiyordu. Bu ürünleri yağmur, nem, böcek ve kemirgenlerden korumak için küçük kil kaplar ile daha büyük depolama çukurları veya silolar ile tahıl ambarları gibi bazı depolama sistemlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda kil kaplar ve dolayısıyla çömlekçiliğin gelişimi, tahıl ve unun taşınması ve korunması için gereklilik arz etmiştir (Svizzero, 2017: 55).

2. NEOLİTİK ÇAĞ'DA ZANAATKÂRLIK

Zanaatkârlık, toplumsal ve sosyoekonomik şartların yüklediği koşullar çerçevesinde bireyin yaşamını doğru yönde değiştiren bir görevi ustalıklı hayata geçirmesidir. Nesnel standartlara, eşyanın kendisine odaklanan zanaatkârlık; beceri, yükümlülük ve muhakemenin boyutlarını belirli bir yöntemle açığa çıkarmaya odaklanmaktadır. Bu bağlamda zanaatkâr, somut pratikler ve

düşünme arasında bir diyalog kurup, sorunun çözümünde farklılık oluşturmaktadır (Sennett, 2013: 20).

Neolitik Çağ'da insanlar arasında kaçınılmaz bir parametre olarak değerlendirilen farklılaşmanın ortaya çıkmasında etkili olan olguların başında besin ekonomisi gelmektedir. Öyle ki bitkisel ve hayvansal besin üretimine geçiş, Neolitik Çağ'da köylülerin ev ekonomisinde bazı zanaatları geliştirilmelerini zorunlu kılmıştır. Kırsal yerleşim merkezlerinde gelişen Neolitik zanaatlar arasında taş işçiliği, ekmekçilik, çömlekçilik ve dokuma zanaatları önem arz etmiştir. Beceri ve ustalık gerektiren bu alanlarda ortaya çıkan zanaatkârlar, zanaatın tarımdan farklılaşma sürecini başlatan aktörler olmuştur (Şenel, 2018: 271-273). Neolitik Çağ'da ev ekonomisi sürecinde ortaya çıkan zanaat biçimleri göz önüne alındığında ise;

2.1. Taş İşçiliği

Taş aletleri üreten uzmanlar arasında yaygın olarak kabul edilen kriterlere göre alet üretebilmek için gerekli olan hammaddenin yanı sıra bunu yapabilecek yetkinliğe sahip ustaların varlığı da gereklidir. Bu noktada hammadde ve yetenek bir araya geldiğinde taşın işlevsel bir hale dönüştürülmesi için zorunlu koşullar sağlanmaktadır. Daha sonraki aşamada motivasyon, arz ve talep denkleminde üretimi planlanan alet, fiziki bir işleve sahip olmalı ve buna göre dizayn edilmelidir (Baysal, 2018: 135). Neolitik Çağ'da taş aletler, hammaddenin bulunduğu yerlerde arz ve talep dengesiyle zanaatkârlar tarafından belirli bir fonksiyona göre tasarlanmıştır. Bu dönemdeki taş aletler, bitkisel besin üretiminin ve tahıl işleme sürecinin yarattığı gereksinimleri karşılamak için hazırlanmıştır (Şenel, 2018: 271). Beslenme modelinde besin değeri yüksek ve tok tutan tohumların, una dönüştürülmesi sonucunda hazırlanan gıdaların keşfedilmesi, taş ağırlıklı endüstrinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Bamyacı, 2018: 275-276).

Yakındoğu'da ilk bitki yetiştiriciliğinin gerçekleştirildiği Neolitik Çağ'da, teknolojik yeniliklere adaptasyonun bir göstergesi olarak yabancı tahılların çakmaktaşı ve obsidyen bıçaklı oraklarla hasat edildiği; bu ürünlerin kıyılarak ve öğütülerek yenilebilir hale getirilmesi için öğütme taşları, taş kaplar, havanlar ve havaneli gibi ezici ve öğütücü aletlerin kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir (Güngör, 1998: 370- Bamyacı, 2018: 276). Neolitik Çağ'da planlı tarımsal üretim aşaması sonrasında elde edilen tahılın biçilmesi için çakmaktaşıdan yapılmış oraklarla aynı zamanda besin hazırlama dönemi de başlatılmıştır. Hammadde ile zanaatkârlığı bir araya getiren Neolitik Çağ insanı, yongalayarak işlevsel hale getirdiği çakmaktaşı ile teknolojik ekosisteme yeni bir bileşen kazandırmıştır (Özdoğan, 2002: 72-78). Tahılı yenilebilir bir forma dönüştürmek isteyenler, taş işçiliğindeki teknolojik ilerlemeyi çok fonksiyonlu sürtme taş aletler ile sürdürmüştür. Örneğin öğütme taşları, genelde akarsu kenarlarında öğütme işlevini yerine getirebilecek forma sahip taşların düzgün formlu bir biçime dönüştürülmesiyle elde edilmiştir. Öğütme taşları, temel olarak dövme ve sürtme işlemlerinin etkisinde gelişen bir endüstri olup, bu endüstriye atfedilen araç ve gereçler bu iki aktif işlem doğrultusunda gelişmiştir. En eski tahıl işleme yöntemi olan dövme işlemi, yani basınç uygulama sonucunda tahılların ezilerek ve

kabuklarından ayrılıp yenilebilir hale getirilmesi işlemidir. Kültüre alınmış tahılların doğuşu ile kullanıma girdiği düşünülen öğütme taşlarının karakteristik özellikleri tek tipte olmaları, genişliklerine göre dar, küçük boyutlu ve oval biçime sahip olmaları şeklindedir. Öğütme taşlarının, düşük maliyetle temin edilebilmesi, kolay taşınabilmesi ve ev ekonomisi için yeterli olması sebebiyle Neolitik Çağ'dan Helenistik Dönem'e kadar kullanımı sürmüştür. Ayrıca geleneksel görünümü sayesinde sosyal ve sembolik değerini koruyarak günümüzde üretilmeye devam etmektedir (Bamyacı, 2018: 274-281).

Öğrenme sürecinin belirgin hale geldiğini gösteren taş işçiliği, Neolitik Çağ toplumlarının iş gücünü birlikte organize ettiğini göstermektedir. Nitekim tarımsal üretim süresince iş bölümünün artması, tarımın kabul görmesini ve yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Weisdorf, 2005: 17). Burada asıl önem taşıyan, araç teknolojilerindeki yenilikler değil, üretilen araçların kullanım amaçlarıdır. Neolitik Çağ'da üretilen taş araçlar, besin üretimi ve tahıl işleme süreçlerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Özellikle obsidyen ve yüksek kalitedeki çakmaktaşlarından alet üretimi, taş işçiliğinde uzmanlaşmış yerel topluluklar tarafından gerçekleştirilmiştir (Şenel, 2018: 271).

2.2. Çömlekçilik

Neolitik Çağ'da besin kaynaklarına ulaşılabilirliğin artması, tüm bireylerin besin temini ve hazırlığıyla uğraşmasını gereksiz kılarak daha yoğun bir iş bölümüne imkân sağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle tarımsal üretimle bağlantılı olarak artan işgücü verimliliği, teknolojiye hızlı gelişmelere yol açmıştır. Bu ilerlemenin önemli aşamalarından birisi de, çanak çömleğin kullanılmaya başlanmasıdır (Svizzero & Clem, 2014: 20). Neolitik Çağ'da tahılın hazırlanması ve depolanması, ısıya dayanıklı ve su tutma kapasitesini muhafaza eden çanak çömleklerin önemi arttırmıştır. Bu durum Neolitik Çağ'da, yoğun bir şekilde çanak çömlek yapım sürecinin başlamasına yol açmıştır. Bu yeni zanaat ürünü aynı zamanda bilimsel düşüncenin başlangıç aşaması açısından önemli bir yere sahiptir (Childe, 2006: 60).

Neolitik Çağ'da uygarlık tarihinin önemli bir aşaması olarak görülen çanak çömlek yapımı ve kullanımı günlük hayatın akışı ve koşulları doğrultusunda yetenek ve kaynakların elverişli bir şekilde değerlendirilmesine imkân sağlamıştır (Başgelen, 2016: 109). Bu aşamada çanak çömlek üretimini belirleyen ve ürün haline gelmesini sağlayan temel parametre, doğada bulunan kilin ürüne dönüştürülmesidir (Aksoy, 2018: 1478). Aslında kilden yapılan nesneler, basit bir teknolojiye dayandırılmıştır. Zira kil, ilk olarak elle ve farklı mineraller kullanılarak biçimlendirildikten sonra dayanıklılığını arttırmak amacıyla yüksek dereceli fırınlarda pişirilmiştir. Ayrıca tahılın günlük hayata dair beslenme faaliyetlerinde yoğun bir şekilde tüketilmesi sulu aş ve çanak çömlek eksenli pişirme kapları gibi olguları ortaya çıkarmıştır. Konutlara sutaşıma faaliyetlerinde çanak çömleklerin yoğun bir şekilde kullanımı da söz konusu olmuştur. Bu süre zarfında ekmek yapımında kullanılan buğday başta olmak üzere bazı bitkilerin mayalandırılması kilden kap kacak üretimini arttıran faktörler olarak değerlendirilmiştir (Özdoğan, 2002: 91). Ayrıca

tarımsal üretimin aslında bir zorunluluğu olarak toprağa yerleşme beraberinde kalıcı yapıların inşa edilmesini ve çanak çömlek üretimi gibi aşamaları getirmiştir. Bu kapsamda kil ve pişirilmiş kerpiçten yapılan tuğla ve çanak çömlek kullanımı, çömlek ve duvar ustaları gibi kalıcı meslek gruplarını da ortaya çıkarmıştır (Şenel, 2018: 272).

Kilden kap kakak yapma evrelerini incelediğimizde farklı aşamalarla karşılaşmaktayız. Söz konusu metodolojinin en basit hali sepet gibi hazır bir nesnenin kalıp olarak kullanılması ve ardından da fırınlanmasıdır. İkinci yöntem ise rulo haline getirilen farklı çaptaki kil halkalar üst üste yerleştirildikten sonra yüzeyin düzeltilmesi tekniğidir. Bu teknik, çoğunlukla büyük hacimli ve yapımı dönemin koşullarına göre zor olan saklama kaplarının üretiminde kullanılmıştır. Son olarak çömlek üretiminde en sık kullanılan yöntem ise “el ile açma” tekniğidir. Burada çömlekçi, parmaklarıyla kili ezip biçimlendirdikten sonra taşla dövüp uygun forma dönüştürmektedir. Bu yapım tekniği günümüzde kırsal kesimlerde hala varlığını sürdürmektedir (Özdoğan, 2002: 98).

Neolitik Çağ’da etkileyici ve aşamalı bir gelişim dönemi gösteren çömlekçilik, ev içi zanaat olarak genellikle kadınlar tarafından yürütülmüştür (Şenel, 2018: 272). Bu dönemde toplumsal ve kültürel dinamiklerde önemli bir rol üstleyen kadınlar; öğütme, pişirme, bitkisel ve hayvansal üretimin yanı sıra çömlek kapların üretimi yoluyla, toplumsal üretime önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim Neolitik Çağ yerleşimlerinde çok sayıda kadın heykeline rastlanması bu durumun göstergesidir (Şenel, 1995: 164-165). Çömlek yapımı erken evrelerde biraz daha ilkel bir şekilde ilerlemiştir. Ancak Neolitik Çağ’ın ilerleyen aşamalarında çömlekçilik, önemli bir zanaat ve endüstri haline gelmiştir (Childe, 2006: 60). Zira bu dönemde çömlek yapmanın en basit yolu kordon haline getirilmiş kili, düz bir diskin kenarına sarmaktır. Ancak çömlek yapımının endüstri haline gelmesini sağlayan en önemli parametre ise diskin altına bir su kabı yerleştirerek, kenardaki sarmalın yükselmesiyle çömleğin daha rahat bir şekilde çevrilmesi olmuştur. Bu küçük gelişme, aynı zamanda daha kapsamlı bir adımın yolunu da açmıştır. Bu ise; çevirmek için ayak pedalının kullanılmaya başlanmasıdır. Ek olarak küçük veya büyük çömlekler kurumaya başladıktan sonra çömlekçi, çömlek çukruk üzerinde dönerken elindeki nesnelerle kileri yontup süsleyebilmiştir (Sennett, 2013: 161-162).

Çanak çömlek yapma geleneklerinin yerel karakterlerden bölgeler arası dolaşımında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında toplumsal süreklilik etkili olmuştur. Toplum üyelerinin tecrübeleri ve bilgi birikimleri zamanla sürekli artarak genişleyen bir aşamaya doğru evrilmiştir. Nitekim Neolitik köylerde kadınlar, çömlek yapımı ve fırınlanma aşamasında diğer köy kadınları ile birlikte çalışmalar gerçekleştirip, fikir alışverişinde bulunmuştur. Yani çömlekçilik uğraşısı kamusal olup, kuralları da toplumsal deneyimin sonuçlarına göre oluşturulmuştur. Bu bağlamda Neolitik Çağ’da üretilen kap kakaklar toplumsal geleneğin damgasını taşıyan benzer nitelikler taşımaktadır (Childe, 2006: 60).

Çömlekçiliğe dair ifade ettiğimiz bu verilerin tamamı aynı zamanda dönemin teknolojik gelişiminin tanımlanmasına ilişkin bilimsel bulgular niteliğindedir. Bu tanımlamalardan hareketle çanak çömleklerin yapımına dair her bir nesne, doğrudan çömlek yapım aşamasının başlangıcından sonuna kadar devam eden sürecin halkalarını temsil etmektedir. Örneğin doğadan elde edinilen kil ile onun şekillendirilmesinde kullanılan aletler üretim aşamasının farklı argümanlarını oluşturmaktadır. İmalatın gerçekleştirildiği koşullar ise üretim sürecini şekillendirmiştir. Çömlekçi ustasının ortaya çıkardığı ürün, toplumun sosyoekonomik ve kültürel dokusunu yansıtan çok sayıda bileşeni kapsamaktadır (Aksoy, 2018: 1478). Bundan dolayı Neolitik Çağ çanak çömlek geleneğini sadece yemek pişirmek, depolama ve sıvı taşıma kapları çerçevesinde değerlendirmemek gerekir. Söz konusu çanak çömlekler süs eşyalarından tören kaplarına, kandilden heykelciklere kadar pek çok alanda kullanılmıştır (Özdoğan, 2002: 98).

2.3. Dokumacılık

Neolitik Çağ'da MÖ 7. binyıldan itibaren üretimi yapılan zanaatlardan bir diğeri ise dokumacılıktır. Bu zanaat dalı Paleolitik Çağ'da, ip ve boğum biçimindeki buluntular ile kamış, ağaç kabuğu şeritlerinin ve ince şıvgınların örülmesi anlamına gelen “sepetişi” olarak başlamıştır (Şenel, 2018: 272- Bordreuil vd., 2015: 48). Sadece teknik açıdan ele alındığında dokumalar belirli kategoriler altında sınıflandırılabilmektedir. Bunlar; tığ, parmak ya da sprang gibi çubukla örülmüş ilmekli ağlar, basit ya da mekanik bir dokuma tezgâhı gerektiren kumaşlar ve keçe gibi küçültülmüş elyaftan yapılmış ürünlerdir. Bu teknikler, birbirlerinin yerine geçmeyip eşzamanlı olarak var olmuştur (Bordreuil vd., 2015: 48).

654

Neolitik Çağ'da bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi sonrasında üretilen keten, pamuk ve yün lifleri dokumacılığa yeni ve farklı bir perspektif kazandırmıştır (Şenel, 2018: 272). Keten ve yünden dokunan giysiler, soğuğa ve güneşe karşı korunmak için işlenmiş deri ya da yaprak gibi giysilerle rekabet aşamasına geçmiştir. Nihayetinde dokuma faaliyetleri için farklı yenilikler ve yeni bir bilgi birikimi gerekmektedir. Keten, pamuk ve yün gibi özel nesnelerin üretimi için bilgi birikiminin yanı sıra bitki ve hayvan türlerinin yetiştirilmesini de gerekli kılmıştır (Childe, 2006: 62). Anadolu'da çömlek yapımında olduğu gibi dokumacılıktaki çeşitlilik zaman içinde ve aşamalı olarak gelişmiştir. Bu çeşitlilikler, teorik bir dayatma sonucu değil, zanaatkârlar tarafından geliştirilen pratik iyileştirmeler aracılığıyla evrensel kullanıma sunulmuştur. Bu sebeple kullanım aşamasının en erken evrelerinde, evlerde kullanılan ilk dokuma tezgâhları, aralarında yatay bir çubuğun olduğu diklemesine iki sırıktan oluşmaktaydı. İplikler, bu çubuğa asılı ağırlıklarla gergin hale getiriliyordu: bunun karşısında çalışan dokumacı tepeden başlayarak sürekli bir şekilde yatay iplikleri yukarıya doğru itip kumaşı dokuyordu (Sennett, 2013: 170).

Kronolojik olarak uzun bir zaman dilimine yayılan dokumacılık aletlerinin icadında ise; hammadde, dokuma çeşitleri, saygınlık sembolü ve ticaret gibi faktörler etkili olmuştur. Dönemin konutlarında dokumacılık zanaatıyla ilgili ağırsak, tezgâh ağırlıkları, bız, sivri uçlu aletler, iğne, kirmen ve tarak gibi araç gereçler ele geçirilmiştir. Mimari yapıların farklı evrelerinde ele geçirilen

dokuma aletleri, sahadaki dokuma faaliyetlerinin gelişimi ve çeşitliliği hakkında bilgi vermektedir (Maner, 2018: 46). Dokumacılıktaki teknik ilerlemeler, üretimde kullanılan hammaddelerle bütünleşik olsa da zanaatın gelişimi, bulunduğu dönemin toplumsal koşullarına ve zanaatkârların çeşitliliğine göre şekillenmiştir. Neolitik Çağ'da üretim ekonomisinin çeşitliliği, konut ortamında yürütülen atölye çalışmalarında nitelikli zanaatkârların yetişmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla Neolitik Çağ insanının üretkenliğe ulaşmasında ev zanaatları önemli bir yer tutmuştur (Bordreuil vd., 2015: 49-50).

Neolitik Çağ'da ev zanaatı olarak ortaya çıkan dokumacılık, zaman içerisinde biriken deneyimler ve bu deneyimlerden elde edilen sonuçların sistematik bir şekilde uygulanmasıyla ilerlemiştir. Bu nedenle dokumacılık, uygulamalı pratikleri esas olarak ilerlemiştir. Ayrıca diğer zanaatlarda olduğu gibi dokumacılıktaki topyekûn uygulamalar, ustalık ve deneyime dayalı olarak nesiller arası aktarım yoluyla korunmuştur (Childe, 2006: 62). Böylece dokumacılık olgusu deneyim, pratik ve estetik gibi amaçları uzlaştıracı bir yaklaşımla konsolide ettiği ve aynı zamanda sınırları belli olan bir üretim ve etkinlik alanına dönüşmüştür. Nihayetinde konut ortamında yürütülen ve profesyonel bir uğraş olan dokumacılık, Neolitik Çağ'dan modern zamanlara kadar tarihsel kronolojinin bütün aşamalarında zengin bir kültürel birikim oluşturmıştır (Şenel, 2018: 273).

SONUÇ

Toplumsal sürecin yeniden şekillendiği Neolitik Çağ'da hayat konforunu artıran ve süreci optimize eden en önemli parametre tahıl bazlı tarımsal üretim ve konutların inşası olmuştur. Bu dönemde tahıl temelli üretimin yanı sıra hayvan evcilleştirme uygulamaları karma ekonomi modelinin toplumsal hayata entegre olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda üretim ekonomisindeki değişim, Neolitik Çağ yerleşimlerinde alet üretiminde kaçınılmaz bir gelişim sürecini beraberinde getirmiştir. Böylece geçim ekonomisinde yaşanan dönüşüm, hammaddenin insan aklı ve erdemiyle bütünlemesi sonucunda gelişim göstermeye başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde üretim argümanlarıyla bağlantılı olarak yaşamsal gelenekler yeni bir boyut kazanmıştır. Dönemin sosyo kültürel geleneklerini incelediğimizde Neolitik insanının beslenme gereksinimleri dışında farklı alanlara yöneldiği görülmektedir. Özellikle zanaatkârlık uygulamaları bu dönemde beslenme faaliyetleri dışında en fazla uğraşılan alan olmuştur.

Neolitik Çağ'da konut temelli üretime dayanan zanaat faaliyetleri toplumların gelişmişlik seviyesini ifade eden kayda değer göstergelerden biri olmuştur. Ancak hammaddenin büyük bir kısmı yerel nitelikte olduğu için kültürel gelişim bütün coğrafyalarda aynı düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durum aynı zamanda toplumların ekonomik gelişimlerinin hammadde endeksine bağlı olarak ilerlediğini göstermektedir. Buna karşın zanaat temelli üretim faaliyetlerinin şekillenmesinde ve yayılımında hammadde tek başına yeterli olmamıştır. Hammaddenin yanı sıra uzman bir ekibin ortaya çıkması zanaat becerisi için gerekli şartların büyük ölçüde tamamlandığı anlamına gelmektedir. Bu aşamadan sonra el becerilerinin teknik olarak gelişimi zanaatkârlığın öğretici deneyimler kazanmasını sağlamıştır.

Neolitik Çağ'da zanaatkârlık, dönemin mevcut ekonomik koşullarına göre şekillenmiştir. Tarım ve hayvancılığa dayalı uygulamalı ekonomik modeller, beraberinde taş işçiliği, çanak çömlek yapımı ve dokumacılık gibi üretim faaliyetlerinde yaratıcı süreçler başlatmıştır. Bu durum zanaatkârlığın gelişiminde dönemin yaşamsal ihtiyaçlarının önemli bir etken olduğunu da göstermektedir. Ayrıca Neolitik Çağ'da hammadde eksenli kaynak üretimini artırıp, akabinde yaşamı dengelemek arzusunda olan dönemin insanının, oluşturduğu ev atölyelerinde beceri odaklı bir sistem geliştirmiştir. Bu çalışmamızda Neolitik Çağ'da besin ekonomisinin etkisiyle yaygınlık kazanan ve bu dönemden sonra da tarihsel süreklilik göstererek günümüze kadar gelebilen bazı zanaat dallarının ortaya çıkış aşamaları ve gelişim süreçleri incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Belgin (2018). Üretim Ekonomisi Ve Toplumsal Altyapı: Neolitik Ve Kalkolitik Çağlar, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ANARSAN Sempozyumu Özel Sayısı, Ekim 2018, 11, (2). 1475-1495. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.453813>

Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak Bilim Kitapları.

Bamyacı, A. (2018). Anadolu Arkeolojisinde Taş Aletler Teori Metot Pratik. Baysal, A. (Ed.), *Öğütme Taşları: Tipolojik Gelişim, Sorunlar, Çalışma Metodolojisi Ve Analitik Bir Yaklaşım Modeli* (ss. 272-293). İstanbul: Ege Yayınları.

Başgelen, N. (2016). Seramiğin Bulunup Geliştiği Anadolu'nun Benzersiz Uygarlık Dönemi: Neolitik Çağ. *Arkeoloji/Archaeology*, 13, 108-113.

Baysal, A. (2018). Anadolu Arkeolojisinde Taş Aletler Teori Metot Pratik. Baysal, A. (Ed.), *Taş Aletlerin Üretiminde Bilişsel Yaratıcılığın Rolü ve Önemi* (ss. 124-142). İstanbul: Ege Yayınları.

Bordreuil, P., Briquel, F., Michel, C. (2015). *Tarihin Başlangıçları Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Childe, G. (2018). *Tarihte Neler Oldu?*. Şenel, A. (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi)*. Ofluoğlu, F. (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları.

Güngör, A. (1998). Neolitik Dönemde Beslenmenin İnsan Morfolojisine Yansımaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 367-379.

Maner, Ç. (2018). Tarihi Dokumak, Bir Kentin Gizemi: Sof. in: F. Yenişehirlioğlu, Çerçioğlu Yücel, G. (Ed.), *Anadolu'da Dokuma Devrimi Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na Yünün Tarihi ve Maddi Değeri*, (ss. 43-63), Ankara: Vekam Yayınları.

Mutluay, N. (2010). *Anadolu Neolitik Çağ Uygarlığı*. Ankara: Alter Yayınları.

Sagona, A., Zimansky, P. (2018). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000- 550*. Başgelen, N., Belik, S. İ., Payne, M., Taşkiran, H.) (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Sennett, R. (2013). *Zanaatkar*. Pekdemir, M. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Svizzero, S. (2017). Persistent Controversies about the Neolithic Revolution, *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences*, I (2), 53-61. [10.15406/jhaas.2017.01.00013](https://doi.org/10.15406/jhaas.2017.01.00013)

Svizzero, S. & Clem T. (2014). “The Neolithic Revolution and Human Societies: Diverse Origins and Development Paths”, *Working Papers on Economics, Ecology and The Environment*, 19, 1-38.

Şenel, A. (1995). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şenel, A. (2018). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Özdoğan, M. (2002). Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ. *Arkeoatlas Dergisi*, 1, 66-83.

Özdoğan, M. (2002). Çanak Çömlekli Neolitik Çağ. *Arkeoatlas Dergisi*, 1, 88-105.

Özdoğan, M. (2002). Çanak Çömlek Teknolojisi. *Arkeoatlas Dergisi*, 1, 98.

Weisdorf, J. L. (2005). “From Foraging to Farming: Explaining the Neolithic Revolution”, *Journal of Economic Survey*, XIX (4), 561-586.

Yakar, J. (2014). *Eski Anadolu Toplumunun Arkeolojideki Yansımaları Neolitik ve Kalkolitik Çağ Topluluklarının Sosyo-Ekonomik Yapıları, İnanç Sistemleri ve Teknolojileri*. Cilt I, Abdal, G. (Çev.), İstanbul: Homer Kitabevi